

âlimleri, -iştirme gibi- görme sıfatının ilim sıfatıyla bağlantısını teyit etmekle birlikte onun da müstakil bir sıfat olduğunu kabul ederler. Çünkü görmeye konu teşkil eden bir şeyi sadece bilmek ile onu görerek bilmek arasında fark vardır. Buna göre hayat ve ilim sahibi olan Allah'ın görme (ve işitme) yetkinliğinden yoksun olduğunu söylemek Allah'a kusur isnat etmek anlamına gelir ki bu mümkün değildir. Gerek Kur'an'da gerekse sahih hadislerde görme sıfatı basîr dışında, farklı köklerden gelen başka kelime şekilleriyle de Allah'a nisbet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "bşr" md.; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, "başır" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "bşr" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "bşr", "nşr", "i'ey" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "bşr", "nşr", "i'ey" md.leri; Mustafa'vî, *et-Taḥkîk*, "bşr" md.; *Müşned*, IV, 402; Buhârî, "Meğâzî", 18; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Taberî, *Tefsîr*, I, 341; Halimî, *el-Minhâc*, I, 159; İbn Füreḳ, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 45; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muḥîṭ*, s. 135-138; a.m.f., *Şerhu'l-Uşûl'l-ḥamse*, s. 166-169; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 68^b, 72^b; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 88; Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî, *Uşûl'd-dîn* (nşr. Hans Peter Linss), Kahire 1383/1963, s. 31-34; Gazzâlî, *el-Maḥşadü'l-esnâ*, s. 65-66; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 240; İbn Teymiyye, *Mecmâ'u fetâvâ*, III, 38-39; VI, 82, 88, 227-228, 538-539; Teftâzânî, *Şerhu'l-Maḥşad*, II, 72; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, II, 359-360; Şa'rânî, *el-Yevâkıṭ ve'l-cevâhîr*, Kahire 1317 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 84; M. Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), III, 202; Suat Yıldırım, *Kur'an'da Ulâhiyyet*, İstanbul 1987, s. 198-199.



BEKİR TOPALOĞLU

BASİRET

(البصيرة)

Kutsiyet nuruyla aydınlanmış kalbin maddî ve mânevî âlemdeki hakikatleri görme yeteneği anlamına gelen tasavvuf terimi.

"Görme, idrak etme, bir şeyin iç yüzüne vâkıf olma, sezgi" gibi anlamlara gelen basîret kelimesi Kur'an-ı Kerim'de genel olarak "görme" anlamı yanında özellikle "hakikati keşfetme, doğru yolu tanıma, gerçeği yanlıştan ayırma yeteneği" mânâlarında kullanılmış ve bu bakımdan mânevî körlük veya dalâletin zıddı olarak gösterilmiştir (bk. el-En'âm 6/50, 104; Hüd 11/24; el-İsrâ 17/72; en-Neml 27/81). Aslında basîret, ilâhî sıfatlardan biri olan basarın kullardaki tecellisidir. Bu tecelliden nasibi olmayanların gözlerinde perde vardır (el-Bakara 2/7)

ve bu sebeple gerçekleri göremezler (Yâsîn 36/9). İnsanların gerçekleri görmelerine ışık tuttuğu için Kur'an âyetlerine de **besâir** (basîretler) denilmiştir (bk. el-A'râf 7/203; el-Kasas 28/43). Kur'an küfür, nifak, hırs, kin gibi olumsuz inanç ve duygular yüzünden kalp gözü körleşmiş ve basîreti bağlanmış kimseler hakkında "körler" (el-Bakara 2/18), "kalpleri olup da bununla idrak edemeyenler" (bk. el-A'râf 7/179), "bakar körler" (bk. el-A'râf 7/197) gibi tabirler kullanır, inananları basîretli, inkârcıları kör sayar.

Kur'an'da kendilerinden **ülû'l-ebşâr** (el-Haşr 59/2), **ülû'l-elbâb** (ez-Zümer 39/9), **ülû'n-nühâ** (Tâhâ 20/54) diye söz edilen basîret sahipleri hislerine kapılmadıkları ve nefislerini günahlarla kirletmedikleri için maddî ve mânevî hakikatleri olduğu gibi görür ve ona göre hareket ederler.

Basîretin beş duyudan biri olan görmenin ötesinde ruhî bir meleke olduğunu ifade eden hadisler de vardır. Nitekim Hz. Peygamber, "Ruh bedenden ayrıldığında görme gücü de (basar) onunla birlikte gider" buyurmuştur (Müslim, "Cenâ'iz", 7, 9). Hz. Peygamber'in, gözleri uyusa da kalbinin uyanık olduğunu belirten hadislerinden de (bk. Buhârî, "Menâkıb", 24) basîretin ruhî bir meleke olduğu ve peygamberler gibi inanç ve amel dünyası geliştirmiş insanlarda bu melekenin güçlü bir şekilde tezahür ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim sâdik rüya bu melekenin sonucudur.

Mutasavvıflar, insanın dış âlemi gören bedendeki iki gözüne karşılık kalbin de iç âlemi gören iki gözü bulunduğunu kabul eder ve buna aynü'l-kalb, dîde-i cân, çeşm-i bâtın-bîn, mârifet gözü ve kalp gözü gibi isimler verirler. Bedendeki göz maddî âlemdeki varlıkları, olayları, renkleri ve şekilleri gördüğü gibi gönül gözü de dış âlemdeki eşya ve olayların iç yüzünü ve mânevî âlemdeki hakikatleri görür. Bedendeki göz insanlarla hayvanlar arasında müşterektir, fakat kalp gözü insanlara mahsustur. Basîret gözü her insanda kuvve halinde vardır. Bazı kimselerde bu göz Allah vergisi (vehbî) olarak doğuştan açık olursa da çok defa his perdesiyle örtülü olduğundan onu **mücade** ile açmak gerekir. Bazı insanların kalp gözü çabuk, bazılarının ki geç açılır. Basîreti açılanların duyular ötesi gerçekleri görmelerinin de değişik dereceleri vardır. Bedendeki gözde olduğu gibi kalp gözü için de eksik ve yanlış görme bahis konusu olur; kalp gö-

zü safiyet derecesine göre tam veya eksik görülebilir.

İbn Kayyim'e göre basîret, Allah'ın mümin kulunun kalbine attığı öyle bir nurdur ki insan Peygamber'in verdiği haberin kesin şekilde gerçeği ifade ettiğini bu nur sayesinde kavrar; böylece şüphe, tereddüt ve hayretten kurtulur. Basîret sahibi geleceğinden endişe etmez, zira ilerisiyle ilgili tedbirleri eksiksiz olarak almıştır. Bu âlemdeki her şeyin yerli yerince cereyan etmekte olduğuna inanır. Kalbinden mârifet fışkırır. Tasavvufta basîret, Allah'ın nuru ile bakma ve görme şeklinde de tarif edilir. Bu tarife göre de **firâset***le eş anlamlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâşânî, *İşlâḥâtü's-sûfiyye*, "başîret" md.; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, "başîret" md.; Ca'fer Sec-câdî, *Ferheng*, "başîret" md.; Buhârî, "Menâkıb", 24; Müslim, "Cenâ'iz", 7, 9; Herevî, *Me-nâzil*, s. 30; Gazzâlî, *İḥyâ'*, III, 44; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şaḫnâme*, Tahran 1347, s. 163; Bak-lî, *Meşrebü'l-ervâḥ*, s. 73; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1983, I, 139-147; Lisânüddin, *Ravzâtü't-tâ'rif* (nşr. Abdül-kâdir Ahmed Atâ), Kahire 1968, s. 488; Ankara'vî, *Minhâcü'l-fukarâ*, İstanbul 1250, s. 212; Gümüşhânevî, *Câmî'u'l-uşûl*, Kahire 1319, s. 6.



SÜLEYMAN ULUDAĞ

BASİRET

(بصيرت)

Ali Efendi tarafından
1870-1908 yılları arasında
İstanbul'da iki devre halinde
yayımlanan gazete.

Ali Efendi *Basîret*'i çıkarmak için hükûmete başvurduğunda o sırada baş gösteren Girit isyanından dolayı ancak birkaç yıl sonra izin alabildi. Yayın izni alınca devrin âdetine uyularak hükûmet tarafından kendisine gazeteyi çıkarabilmesi için 300 altın lira verildi. Gazete ilk olarak Vezir Hanı'nda Tatıyos'un matbaasında, sayısı 20 paraya olmak üzere küçük boyda dört sayfa olarak çıkmaya başladı (20 Şevval 1286/23 Ocak 1870). Başlangıçta cuma ve pazar dışında haftada beş gün çıkarken sonraları her gün yayımlandı. İlk çıktığı günlerde 300 adet civarında basılan gazetenin savaş, barış, yangın, saltanat değişimi gibi önemli hadiselerin olduğu zamanlarda verdiği ilâvelerin de etkisiyle baskısı 1000'e kadar çıkmıştır.

Gazetenin çıkış amacını, çeşitli ilmî gelişmelerden ve politikadan söz etmek, halkın eğitim, kalkınma, sanayileşme ve çağdaş medeniyete ulaşma yolundaki

gayretlerine ışık tutmak, hürriyet, insaniyet ve eşitlik anlayışını geliştirmek olduğu kadar ülke içinde ve dışındaki olayları haber vermek, çeşitli fikirleri halka duyurmak gibi konular oluşturmaktaydı.

Basîret, 1870-1871 Fransa-Prusya savaşı sırasında yazarlarından Polonyalı mühtedi Celâleddin Paşa'nın da tesiriyle Alman taraftarı yazı ve haberler yayımladı. Savaşı Almanya kazanınca Ali Efendi Başvekil Prens Bismarck tarafından Almanya'ya davet edildi. Almanya ziyareti sırasında Prens Bismarck'tan oldukça iyi bir para yardımı alan ve kendisine modern bir baskı makinesi hediye edilen Ali Efendi bu yardımla gazetesini geliştirerek büyüttü ve trajını da arttırdı. Gazete bundan sonraki yayın hayatında koyu bir Alman taraftarlığı politikası takip etmeye başladı. Ali Efendi yine bu yıllarda Hidiv İsmâil Paşa'dan aldığı bol ihsanlar neticesinde bir ara gazetesinde Mısır ile ilgili haber ve leh-te birçok yorumlara, hatta Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına dair yazılara da yer verdi.

Basîret gazetesinde, birçok milletten oluşan Osmanlı bünyesindeki azınlıkların bağımsızlık ve Osmanlı idaresinden ayrılma isteklerinin önüne geçmek ve Osmanlı birliğini sağlamak için ortaya atılmış olan İttihâd-ı Osmânî ideolojisini savunan çeşitli makale ve yazılar yayımlanmıştır. Bir ara, daha çok Rus ve İngiliz emperyalizmine karşı desteklenmesi gereken İttihâd-ı Germen fikri bünyesinde faaliyet gösterecek siyasi mânâda bir İttihâd-ı İslâm fikrinin de savunuculuğunu yapmıştır. Bu konudaki yazı ve makaleler, gazete yazarlarından Esad Efendi ile Hayreddin takma adıyla yazılar yazan Polonyalı mülteci Karski tarafından kaleme alınmıştır.

Basîret gazetesi yayın hayatı süresince hükümetle iyi ilişkiler kurma çabası içinde olmak ve iktidarla ters düşmemeye çalışmakla beraber çeşitli olaylar karşısında gazetecilik görevini yapmaya gayret etmiş, kamuoyunun nabzını tutmayı başarabilmiş ve her kesimden okuyucu ile diyalog kurmayı sağlamıştır. Bununla birlikte gazete zaman zaman hükümet tarafından kapatılmış, Ali Efendi de birçok defa hapsedilmiştir. Bu arada Sultan Abdülaziz'in saltanatının sonlarına doğru Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın matbuata koyduğu sansür, 11 Mayıs 1876 tarihli gazetenin ilk üç sayfası tamamen yazısız, dördüncü sayfası ise sadece ilânlar kuyularak yayımlanmak suretiyle anlamlı bir şekilde pro-

testo edilmiştir. Başlangıçta muhabir sayısı çok az olan *Basiret* daha sonraları birçok şehirde muhabirler bulundurulmuş ve onlara dayanarak haberler vermiştir. Ayrıca Prusya-Fransa savaşının şiddetlendiği sıralarda Beyoğlu'nda Ajans Hawas ve Reuter telgraf şirketlerine abone olarak çağının milletlerarası haber ağıyla iletişim kurmuştur. Böylece gazete, hem şehir haberi hem taşra ve ülke dışı haberleri olarak zengin bir kaynağa sahip olmuştur. Bu arada *Levant Herald*, *Levant Times*, *La Turquie*, *Daily News*, *Pallmall*, *Courier d'Orient* ve *Liberté* gibi gazetelerden de tercüme ve iktibaslar yaparak haber ve yorum zenginliğini sürdürmeye çalışmıştır.

Amacı, savunduğu fikirler ve yayın politikası bakımından basın hayatımızda önemli bir yeri olan *Basiret* gazetesi *Levanten Herald*, *Vakit*, *Hayal*, *İstikbal*, *Ter-cümân-ı Hakikat*, *İstanbul*, *Anadolu*, *Bedir*, *İbret*, *Dağarcık* ve *Hadika* gibi gazetelerle başta Mısır meselesi olmak

üzere çeşitli münakaşalar ve polemiklere girmiş, zaman zaman onların sert hücumuna uğramıştır. Dokuz yıl kadar süren yayın devresinde halk, ülemâ, devlet erkânı ve askerî sınıf arasında büyük bir ilgi gören gazete, zamanın en ciddi yayın organlarından biri kabul edilmektedir.

Basîret'in yazar kadrosunda Basîretçi Ali Efendi'den başka belli başlı şu isimler bulunmaktadır: Suphi Paşazâde Âyetullah Bey, Polonyalı mühtedi bir subay olan Ferik Suphi Celâleddin Paşa, Hayreddin takma adıyla yazılar yazan Polonyalı mülteci Karski ile adliye mektupçusu Hâlet Bey, Ahmed Midhat Efendi, Süleyman Âsaf, Mustafa Âsım, Mehmed Tevfik, Ali Suâvi ve Nâmık Kemal.

Basîret, Çırağan Vak'ası'ndan bir gün önce Ali Suâvî'nin gönderdiği kısa ve mâ-nidar bir yazıyı yayımlamasından dolayı hükûmet tarafından kapatıldı (20 Mayıs 1878). 2446. sayıda birinci devresi sona eren gazete, Meşrutîyet'in ilânına kadar

[illegible]

çıkmadı. Daha sonra II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine *Basîret* ikinci devre yayın hayatına başladı (29 Eylül 1908), fakat Basîretçi Ali Efendi'nin yaşlılığı yanında o dönemde yeni birçok gazete çıkmasından dolayı onlarla rekabet edemediğinden on dokuz sayı kadar düzensiz bir şekilde çıktıktan sonra tekrar kapandı.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Efendi (Basîretçi), *Basîret ve Kakkaha koleksiyonları*; a.m.f., *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme*, İstanbul 1325, s. 2-20; a.m.f., *Yıldız'ın Hatası, Devlet-i Aliyye ve Rusya Muharebesi*, İstanbul 1325, s. 45-46; Cevdet Kudret, *Abdülhamid Devrinde Sansür*, İstanbul 1977, s. 10-11; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi (Her Yönüyle Basın)*, Ankara 1976, s. 136; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul 1962, s. 11-15, 54-55; İlhan Yerlikaya, *Basîret Gazetesi (1870-1878)* (doktora tezi, 1991), İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Ktp., nr. 15-1587; *Hadîka*, sy. 11, 29, 32, İstanbul 1289/1873; *Sabah*, sy. 1, 29, 34, 75, İstanbul 1293/1876; *Vakit*, sy. 930, İstanbul 1295/1878; R. Ekrem Köçü, "Basîret Gazetesi", *İst.A*, IV, 2132; Vedat Günyol, "Matbuât", *İA*, VII, 369; Firuzan Hüsnrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul 1963, s. 12, 41; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 211-214; Nejat Sefercioğlu, "Basîret", *TDEA*, I, 338-339; Ziyad Ebüzziya, "Ali Efendi, Basîretçi", *DİA*, II, 388-389.



İLHAN YERLİKAYA

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ

(bk. ALİ EFENDİ, Basîretçi).

BASİRİ

(بصیری)

(ö. 941/1534-35)

Daha çok nükteleriyle tanınan divan şairi.

El yazısı ile tertip ettiği Farsça divanının mukaddimesindeki kayıttaki künyesi Mehmed b. Ahmed b. Ebû'l-Meâlî el-Murtazâ şeklindedir. Baras hastalığına yakalandığı için Alaca Basîrî diye de anılmıştır. Bazı kaynaklarda Bağdatlı olduğu rivayet edilmişse de güneydoğu illerimizden olduğunu gösteren kuvvetli rivayetler vardır. Âşık Çelebi ile onu esas alan kaynaklar tarafından ileri sürülen Horasanlı olduğu iddiası gibi Nevâî'nin onu *Mecâlîsü'n-nefâis* adlı eserinde zikrettiği iddiaları da tamamen yanlışır (bk. Âşık Çelebi, vr. 55^a; Kınalızâde Hasan Çelebi, I, 214). Gerçek ise *Mecâlîsü'n-nefâis*'in Hakîm Şah Muhammed Kazvinî tarafından Farsça'ya yapılan tercümesinde Yavuz Sultan Selim devri şairleri arasında ona da yer verilmesinden ibarettir.

Basîrî gençliğinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğulları Uğurlu Meh-

med (ö. 882/1477) ve Yâkub (ö. 896/1490) beylerin yanında bulundu; onlara kasideler sundu. Çok seyahat etti ve 892 (1487) yılı civarında Herat'ta Ali Şîr Nevâî, Mirza Hüseyin, Câmî ve Binâyî ile buluştu; Nevâî ise Basîrî adına bir muamma yazarak onu bu yeni muhitinde de tanıttı. Aynı muammayı ihtiva eden tavsiyenâme, bazı mecmualarda "Nevâî Nâmesi" adıyla kaydedilmiştir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4020, vr. 149^b; Çorlulu Ali Paşa, nr. 445, vr. 10^a). Latîfî, Osmanlı ülkesine Nevâî'nin divanını ilk önce Basîrî'nin getirdiğini belirtir (Tezkire-i Latîfî, s. 101) Âşık Çelebi, Sultan Bayezid devrinde Osmanlı ülkesine gelen Basîrî'nin beraberinde Nevâî'nin ve Câmî'nin kitaplarıyla gazellerini ve siparişnâmelerini de getirdiğini söylemektedir (Âşık Çelebi, vr. 55^a). 1491 yılı civarında kısa bir süre İstanbul'da bulunan şair, daha sonra Akkoyunlu Hükümdarı Göde Ahmed Bey'in musahibi oldu. Göde Ahmed Bey tarafından elçilik göreviyle II. Bayezid'e gönderildi (901/1495-96) ve bir daha geri dönmeyerek İstanbul'da kaldı. Bu sırada Tâcîzâde Câfer Çelebi, Müeyyездâde Abdurrahman Çelebi, daha sonra da Defterdar İskender Çelebi'nin yanında bulundu, onlardan yardım ve destek gördü. Padişah hazinesinden sâlyâne-si ve Ayasofya zevâidinden 10 akçe ulûfesi dışında, padişaha ve devrin ileri gelenlerine takdim ettiği kasidelerine karşılık aldığı câizelerle geçimini sağladı.

Latîfî, şairin Acem sınırına yakın bir yerden olduğunu bildirmekte ise de Kazvinî ile bu müelliften faydalanan Sehî, Ahdî ve Âşık Çelebi Acem olduğunu belirtmektedirler. Aslında bu durum, Osmanlı münevverlerinin devletin doğu sınırlarının ötesinde yaşayan herkesi Acem olarak kabul etmesinden ileri gelmekte-

dir. Başlangıçta Osmanlı şuarâ tezkirecilerinin deyimiyle "Acemâne", yani kendi dili olan Âzerî şivesiyle şiirler yazan Basîrî, daha sonra İstanbul Türkçesi'ni kullanmaya başlamıştır. Bununla beraber kendi el yazısı ile kaydettiği şiirlerinde yer yer Âzerî şivesinin izleri görülür. Başta Zâtî, Kandî ve Keşfî olmak üzere XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan şairlerle görüşmüş ve dostluklar kurmuştur. Tezkirelerde nüktedanlığı önemle vurgulanmıştır. Nükteleri genellikle hezl (alay, şaka) ve hiciv özelliği taşıdığı halde devletin ileri gelenlerinin meclislerinde aranan bir kişi olduğuna bakılırsa kaba ve kırıcı olmadığı, dinleyenlere zevk verdiği söylenebilir. İstanbul'da vefat eden Basîrî, Edirnekapısı dışında birçok şairin kabrinin bulunduğu bir mezarlığa defnedilmiştir.

Şiirleri vezin bakımından hemen hemen kusursuz, söyleyişi rahattır. Çağdaşı şairlerin çoğunun mâna üzerinde yaptıkları sanat oyunlarına Basîrî'de pek rastlanmaz.

Eserleri. 1. *Türkçe Divan*. Kaynaklarda adı geçen bu eserin müstakil bir nüshasına henüz rastlanmamıştır. Çoğu gazel olmak üzere elliden fazla Türkçe şiiri toplu halde Farsça divanının sonundadır. Ayrıca XVI. yüzyıl nazîre mecmualarında da bazı şiirlerine rastlanmaktadır. 2. *Farsça Divan*. Bilinen tek nüsha'sı şairin kendi hattı ile yazılmış olup Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Âşır Efendi, nr. 292, vr. 229^b-281^a). Bu nüshanın başında (1^a-229^a) Hâce-i Cihân Mahmûd b. Muhammed el-Gilânî'nin *Riyâzetü'l-inşâ*² adlı eseri vardır. Bu divan bir mukaddime, yirmi üç kaside, 121 gazel ve çoğu tarih kıtalarından ibarettir. 3. *Le-tâif*. Basîrî'ye asıl şöhretini kazandıran bu eserin tamamı henüz ele geçmemiş-

Basîrî'nin kendi istinsah ettiği, içinde Türkçe bazı şiirleriyle Farsça divanı da bulunan *Riyâzetü'l-inşâ*² adlı risâlenin yer aldığı yazmanın ketebe kaydı (vr. 228^a) ve Türkçe bir şiirinin bulunduğu diğer bir sayfa (vr. 289^a) (Süleymaniye Ktp., Âşır Efendi, nr. 292)

